

יחיאֵל מיכֵל פִּינָס.

ר' יחיאֵל מיכֵל פִּינָס נולד בכ"ג תשרי, תר"ד, בעירה רוזינוי (רוז'אני, פלך הורודנה) לאבות אמידים. הוא הרבה ללמוד תורה בילדותו ובבגרותו וגם שמש את הגאון ר' מרדכי גימפל יפה, שהיה רב אדוק־משכיל, קרוב ברוח לבני־סיעתו של ר' שמשון רפאל הירש. גאון זה השפיע על פינס הרבה ועשה אותו לא אדוק במובן המקובל ברוסיה, אלא — משמר גדול. וכך נעשה פינס אביה הרוחני של המפלגה האורתודוקסית החדשה שלנו, שיעבץ, תלמידו של פינס, היה לה לפה, וה"מזרחי" הוא אחד מגילוייה היותר בהירים. במאמריו ב"הלבנון", שנקבצו אהר־כך בספרו החשוב "ילדי־רוחי" (שתי מחברות: מחברת א' — "ריב עמי" ומחברת ב' — "הדת והחיים", מגנצה תרל"ב), הרצה ובסס פינס הצעיר את התיאוריה של מפלגה זו. בספרו זה הוא נלחם, בעיקר־הדבר, בהשקפותיו של ליליינבלום (בלא שהזכיר בשמו), שנתגלו במאמריו "ארחות־התלמוד" ובמאמרים המתיחסים אליהם. ושלש הנחות עיקריות הונחו ביסודה של מלחמתו זו בדורשי התקונים בדת. ראשית, הדת אינה רק מוסד חברותי ולאומי בלבד: היא, קודם כל — אמונה מסתורית, שתכליתה לספק את צורך־האדם בפתרונה של שאלת הנעלם והבלתי־מוחש¹). ובכן אי־אפשר לעשות שנויים ותקונים בדת כפי שיותר נוח ומרווח לאנשים משכילים בזמן ידוע וכפי שהשכל מחייב לשנותה ול"תקנה". רק מה שכבר שנו החיים מאליהם — דבר זה נקבע על־ידי מורי־האמונה בתור תקנה חדשה, דוגמת מה שתקן הלל פרוזבול לאחר שכבר נמנע העם מלהלוות או דוגמת מה שהותר שמן של נכרים לאחר שכבר נעשה העם פרוץ בזה²). ואולם התקונים של מתי ומננו שביהודי־גרמניה אינם אלא חקוי וזמורת־זר. — שנית, כדי לתקן את ישראל בעמים צריך לתקן לא את הדת, אלא את החיים³. והוא הולך ומראה איך אפשר

1) "ילדי רוחי", מחברת ב', עמ' 2. 2) שם, עמ' 27.

3) שם, עמ' 30. את רעיונו זה הרחיב פינס במכתביו הפרטיים ליליינבלום, שנרפסו

ב"המאות־נעורים", ח"ב, כחתימה 300, (בנישמריה "מיכֵל פִּינָס").

לתקן את החנוך, את מעמד-הרבנים, את החברות הישראליות השונות, ומדבר על חשיבותה של עבודת-האדמה ועל המשפט הישראלי בתור קנין לאומי חשוב בפני עצמו. - רעיון, שאך בימינו מתחילים עורכי-דין מומחים לתפסו. בדת גופה אינו מוצא לנכון לתקן אלא שתי „תקנות“ אלו: לגזור על אונאת-הנכרי וגם - לנקות את המקוואות. הנחתו השלישית היא - וזו לו עיקר גדול, שלא זו ממנו כל ימי-חייו - שהרעיון הדתי קשור במצוות המעשיות כמו שהשלהבת קשורה בגחלת והאור - בפתילה. הפתילה כשהיא לעצמה אינה כלום, אבל זולתה אין האור אפשרי. - רוב ההנחות הללו מצויות בצורה אחרת ובסגנון אחר ב„עם-עולם“ של סמולנסקין, שיצא בעצם שנת-צאתו של „ילדי-רוח“ (ווינה, תרל”ב), והרבה מעיקריהן העמיק והרחיב אחר-כך אחד-העם בכמה ממאמריו.

ואולם יש עוד הנחה עיקרית בספרו זה, שחשיבותה בזמננו גדולה ביותר. פינס הטעים וחזר והטעים, ש„הלאומיות היא כל-כך משולבת בדת, עד כי אם בטלה לה האחת אין מקום להשניה לעשות משטרה, כי הגזע ישורש והעלים יובשו, חלפו החיים ותרקב הגויה“¹). ודבר זה הכריח את פינס הזקן - חוץ מפניות פרטיות, שנרמז עליהן למטה - לקרוא לאחר עשרים שנה מלחמה על אגודת „בני-משה“, מפני ש„אחד-העם“ מיסדה ומנהיגה השתדל להפריד את הלאומיות מעל הדת ולהעמידה על הרגש הלאומי, אידיאלי-היהדות וחבת הלשון והארץ. ומי שמרגיש בזרמים החדשים שביהדות הלאומית של עכשיו - בשעה שנתרבו המומרים, שמחליטים ואומרים, שנשארו יהודים לאומיים אף לאחר שעזבו את דת-ישראל, - יכיר ויבין, שהשקפתו זו של פינס על יחסה של הדת אל הלאומיות מתפשטת מעט-מעט כתריס בפני הסמיעה, אף-על-פי שהמצוות המעשיות שלנו לא כולן תהיינה אותן שחשב הוא להכרחיות. בספרו „ילדי-רוח“ הרבה פינס לדבר בזכות הפצת עבודת-אדמה בישראל והתייחס בכבוד אל ישוב ארץ-ישראל. ולפיכך, כשנוסדה בלונדון חברה „מזכרת משה ויהודית“ על שם מונטיפיורי ואשתו, נתמנה פינס לפקיד של חברה זו. ואז (תרל”ח) עלה לירושלים ונתקבל שם בכבוד גדול. וכשהתחילה תנועת חבת-ציון היה פינס מן הראשונים, שיסד חברה ליישוב ארץ-ישראל וקרב את הצעירים הבאים להתישב בארץ²). בשנת תרמ”ב היה אחד מראשי הועד „חלוצי-יסוד-המעלה“. ביחד עם אליעזר בן-יהודה יסד באותה שנה גם את החברה „תחית-ישראל“, שחוץ מתכלית מדינית להשיב לעם-

(1) ילדי רוח, מחברת א', עמ' 2.

(2) דבר זה שמעתי ספיו של ג'ווינסקי, שבא לארץ-ישראל בתחילת-התנועה: פינס היה

היחיד בין חכמי-ירושלים, שקרב את הצעירים וגם יסד אנורה לשם ישוב ארץ-ישראל.

ישראל את ארץ-ישראל, ותכלית כלכלית - להשיב את עם-ישראל אל עבודת-האדמה, ועל-ידי כך לעשות את העם שליט באדמתו - היתה לו תכלית שלישית: להחיות את הלשון העברית בדבור החי.

פינס הוא הוא שקנה את אדמת גדרה והשתדל לישב עליה את הבי"ל "ויים. למרות אדיקותו (יותר נכון, משמרותו) היה מצדד בזכותם של הבי"ל-ויים החפשיים ועמד לימנם נגד ר' שמואל מוהיליבר, שרצה להפטר מ"חפשים" אלה ולישב על מקומם יהודים חרדים. ואמנם, במותו התאבלו עליו בני-גדרה ביותר.

ואולם יראתו אפילו מפני אותם התקונים בדת, שדרשו החיים בכל עוז, נתגלתה עד מהרה בצורות מעציבות. בשנת תרמ"ח, כשעלתה שאלת-השמיטה על הפרק, היה הוא - המשכיל העמקן - מצדד בזכות שמירתה (מה שהוא דבר בלתי אפשרי בתנאים של עכשיו), בעוד שרבנים מחוסרי-השכלה מצאו צד של ה"ת"ר לעבודה בשביעית. בשנות תר"ן - תרנ"ב נמנה על-ידי הועד האודיסאי לחבר הועד-הפועל שביפו ושמש בו ב"ימי-הרעש" ביחד עם טיומקין. אבל פינס לא היה אדם מעשי וגם השקפותיו לא התאימו לצרכי-השעה, ועל-כן פטרוהו ממשמרתו בועד בשנת תרנ"ב. הוא ראה בזה את השפעתם של "בני-משה", שהיה חבר לאגודתם ונדחה ממנה ב"ימי-הרעש", - ומיד ערך מלחמה על "בני-משה" בכלל ועל "אחד-העם" בפרט בעתון הירושלמי "החבצלת" של פרומקין, שהיה אז מבצר ומשגב להאורתודוכסיה היותר חשוכה והיותר מנוולת שבירושלים. אמנם, כבר אמרתי, שמלחמתו עם "אחד-העם" לא היתה רק מלחמה אישית בלבד: על-פי דעותיו הקונסרוואטיביות היה פינס מוכרח להיות מתנגד גדול ל"אחד-העם", שהכיר ביתרון הלאומיות מן הדת. אבל, ראשית, אילמלא היתה השנאה הפרטית מקלקלת את השורה, היה פינס רואה ומבין, שהרבה מדעותיו של "אחד-העם" אינן רחוקות ממה שהביע הוא, פינס עצמו, ב"ילדי-רוחי"; ושנית, אילמלא שנאה פרטית זו לא היה מרשה לעצמו לכתוב פאמפליטים מגונים מעין "אמת מארץ" ו"הבדלו מתוך העדה הרעה", שלמרות החשיבות הגדולה, שיש להרבה מן הרעיונות המבוארים בהם, אין אדם בעל-נפש יכול לקרוא אותם מפני גסות-סגנונם⁽¹⁾.

וסגנונו בספרו "ילדי-רוחי" הוא חזיון מפליא בתקופת-המליצות: הוא כמעט נקי לגמרו ממליצות תנ"כיות ריקות והוא עשיר במלות ובביטויים נאים מן המשנה והתלמוד; הוא בהיר ומדויק, ואף-על-פי-כן אינו קשה ו"גמ"י

(1) עיין על זה בפרטיות בספר, "בני-משה" ע"ס. שרגו ב"ק, וזרעה תרע"ו.

כסגנונם של מחקי המשנה והמדרש בימינו. פינס הציע עוד בשנת תרל"ב¹), שתפתנה הידיעות השמושיות בלשון הקודש ובצורת ספריהדת", כלומר, בסגנון המשנה והלכות הרמב"ם ובצורתן. ועל פי רעיונו זה כתב הד"ר בנימין שרשבסקי את "מסכתנתוח" ואת "ברייתא דמרכבה" (בחימיה, ירושלים תרמ"ו), והוא עצמו כתב בעקבות ספר אנגלי ספר חימיה בעברית בשם "הכח" (ירושלים, תרנ"ד). שיש בו טרמינולוגיה עברית מצוינת. הוא תרגם גם את הספר "עבודתהאדמה בארץ-ישראל" לאנגלית (ירושלים, תרנ"א). וביחד עם דוד גלין התנו - את "תורת משפטי-תוגרמה" (שם, תרמ"ז). גם בנוגע לתחית-הלשון היה משמר: העיקר היו בעיניו המלות הישנות מן המשנה והתלמוד, ורק לעתים רחוקות היה מרשה לעצמו גם לחדש מלות מעיקרן. אף בדבר זה, כמו בשיטתו בכלל, היה רבו של זאב יעבץ, שהשפעתו על הרחבת-לשונו היתה מרובה, כידוע.

פינס היה גם מורה בסימינאריון למורים של "חברת-העזרה", בנה את השכונה הירושלמית "מזכרת-משה", השתתף בבנין "בית נאמן" של ד"ר חזנוביץ (ה"ספריה הלאומית") וביסוד המושבה מוצא והיה חבר לוועד בית-החולים "בקור-חולים" ולועד "מושב-זקנים". המשבר במוסד האחרון הכריח אותו לעזוב את ארץ-ישראל ולשהות ברוסיה כשתי שנים, רחוק מביתו ומסביבתו. דבר זה קצר את ימיו, וכששב לארץ-ישראל גברה מהלתו, והוא מת ביפו ביום ז' אדר תרע"ג. הוא הובל לקברות בירושלים, וכל גדולי הישוב החדש הספידוהו כהלכה.

* * *

מכל האמור נראה מאליו, שהיה פינס אדם בעל-כשרונות בלתי-מצויים. מפני-מה, איפוא, לא היתה השפעתו ניכרת בחיינו ובספרותנו במדה שהיתה ניכרת בהם השפעתם של ליליינבלום, גורדון וסמולנסקיין בשנות השבעים והשמונים והשפעתו של בן-יהודה בשנות השמונים והתשעים? כמדומה לי, שהתשובה על שאלה זו כלולה במלה אחת: המשמרות. פינס לא כל-כך היה אדוק, כמו שהיה משמר²); והמשמרות אין לה כח יצירה. היא אינה דורשת שנויים, היא אינה קוראת למהפכה, ועל-כן אינה מכה גלים, ועל-כן אין השפעתה מרובה.

1) עיין "ידי-רוחיי", מחברת ב', עמ' 64.

2) ער כמה היה פינס רחוק מלהבין את רעיון-ההפתחות כמובנו החרש יש לראות מדבריו

על נצחיות החורה והחוקים ב"ידי-רוחיי", מחברת ב', עמ' 6.

תפקידה של המשמרות הוא זה של המטוטלת בשעון: אילמלא המטוטלת היה מהלכו של השעון בלתי-נורמאלי, פזיו ונחפו יותר מדאי. אבל סוף-סוף העיקר הוא השעון ולא המטוטלת: שעון בלא מטוטלת יתנועע שלא כהלכה, אבל מטוטלת בלא שעון אין בה תנועה כלל.

ולפיכך טובה ההתקדמות מן המשמרות אפילו בשעה שזו הראשונה מחרבת עולמות שלמים, שאפשר היה להציל מהם הרבה. ליליינבלום וגורדון היו מלאים תנועה וחיים. אמנם, הם טעו הרבה בגורמי-החיים של אומתנו; אמנם, הם החריבו הרבה ממה שאפשר היה לקיים. אבל היהדות נתכסתה בזמנם ירוקה עבה ומרופשת ורק במטאטא-השמד אפשר היה להסיר אותה. רק רוח סעירה יכולה היתה לטהר את האויר המעופש של הגטו בשנות הששים והשבעים! – פינס לא הבין זאת. אזניו לא שמעו את המית הנפש הצעירה, את סערת הרוח החדשה, שהיתה מתפרצת מאויר-מחנק זה למרחביה. הוא לא מצא סיום יותר מעולה לספרו „ילדי-רוחי” מן ההצעה לטהר את המקוואות... ועל כן לא היתה השפעתו מרובה כהשפעתם של ליליינבלום וגורדון, סמולנסקין ובן-יהודה, שאפשר, היו נופלים ממנו בעמקות ודעת צלולה וסגנון מנופה.

מפני-מה מהר פינס להסוג אחור מן התנועה הציונית לאחר שמתחילה היה לאבי-גדרה ולחבר הועד הפועל ביפו? – אפשר, שאף פניות פרטיות גרמו בדבר. אבל בעיקר-הדבר גרמו לכך – הפחד מפני התנועה, מפני שנוי-הערבים, מפני ההתקדמות והחפשיות, שהונחו ביסודה של תנועת-התחיה בצורת חבת-ציון כבצורת-הציוניות.

וכך הדבר גם בנוגע להרחבת-הלשון מיסודו של פינס: אף כאן היה משמר. הוא התיחס אל הלשון העברית החדשה בחיוב כל עוד ראה בה המשך של הישן. מפני חדושים עיקריים היה נרתע לאחוריו. המליצים בימיו כתבו בלשון-התנ"ך מפני שראו בה נגוד להלשון הקפואה של הרבנים, וסמל היתה להם לשון-עם-חי זו לעם המתעורר לתחיה, שצריך לשוב מחיי-הגלות לחיי-החירות של תקופת-המקרא. פינס כתב בלשון המשנה והמדרש מפני שהחיים המבוססים על התלמוד והספרות הרבנית נראו לו כחיים קבועים ומאוששים, „בעל-ביתיים”, שאך תקונים היצונים אחדים נצרכים לשכלולם. – בשנות השמונים והתשעים לגלג פינס על חדושו של בן-יהודה. אין ספק בדבר, שהרבה מחדושו של בן-יהודה הם באמת משונים ומגוחכים; אבל סוף-סוף אילמלא בא בן-יהודה והתחיל לדבר עברית משובשת ולחדש מלות משונות, אפשר שלא היה הדבור העברי עכשיו בארץ ובחוק-לארץ אחד

מן החדושים הגדולים בהיסטוריה, שבעוד עשרות שנים ישתומם עליו כל
העולם כולו!

כמובן, אין כל הדברים האלה מכוונים לקפח את שכר הפעולה הספרותית
הכבירה של יחיאל מיכל פינס. כי אי־אפשר ואין מן הראוי להכחיש את
השפעתו על מפלגה שלמה בישראל ולבטל את עבודתו לטובת־הישוב ואת
כל העושר המרובה, שהעשיר בה את לשוננו ואת ספרותנו החדשה על יסוד
ספרותנו העתיקה. וסוף־סוף יתפוס פינס מקום חשוב בתולדות־חיינו בשנות־
השבעים ובשנות־השמונים; ומקום חשוב מזה יתפוס המנוח בתולדות התפתחות־
לשוננו ובקורת־ספרותנו. שהרי, עם כל חסרונותיו, היה אחד מבני־העליה,
שהם מועטים, הוי, כמה מועטים!
